

verhaalt over veel meer dan alleen die reis. In feite staat het leven van Rottiers centraal; dat hij daarbij in Rusland is geweest, lijkt een bijkomstigheid te zijn.

Eén bijdrage gaat erover hoe Russen in de twintigste eeuw dachten over Nederland en de Nederlanders: 'Nederlanders in Russische ogen in de 20e eeuw' (55-85). Daarbij neemt schrijver Vladimir Ronin de twintigste eeuw vrij ruim: in eerste instantie komen publicaties uit de tweede helft van de negentiende eeuw aan de orde. Het artikel geeft een goed beeld van de veranderende reputatie van Nederland door de eeuwen heen. In eerste instantie werd die reputatie bepaald door onder andere de strijd tegen het water en andere stereotype kenmerken. Aan het einde van de twintigste eeuw heeft de tolerantie van Nederland(ers) met 'andersdenkenden' en 'anderslevenden' (bijvoorbeeld drugsverslaafden) steeds de reputatie van Nederland bepaald.

De bundel met negen opstellen is onderhoudend geschreven voor een breed publiek. Slechts één artikel gaat over de 'fascinatie' die Russen hadden met Nederland. De overige bijdragen geven min of meer weer hoe Nederlanders (en Belgen) dachten over Rusland. Bij sommige opstellen staat de in het voorwoord genoemde 'fascinatie' niet centraal. Maar ook al voldoen de artikelen niet allemaal volledig aan de 'probleemstelling' van de bundel, het boek is interessant genoeg om te lezen.

M. A. de Winter

F. Egmond, *Nederland in de maak. Landschap tussen verleden en toekomst. Verschenen bij het 200-jarig bestaan van het Nationaal Archief* (Zwolle: Waanders, 2002, 240 blz., ISBN 90 400 8740 7).

Vorig jaar bestond het Nationaal Archief (voorheen het Algemeen Rijksarchief) tweehonderd jaar. Dat was volgens de directeur dé reden om 'aan een breed publiek te laten zien wat deze instelling van de vaderlandse geschiedenis zoal in huis heeft.' (7) Het boek wil een beeld schetsen van de veranderingen in het Nederlandse landschap gedurende de afgelopen twee eeuwen.

Het jubileumboek bestaat voor het grootste gedeelte uit foto's, tekeningen, landkaarten en ander beeldmateriaal. Niet al dat materiaal is echter afkomstig uit het Nationaal Archief. Hierdoor wordt de stelling dat het boek wil laten zien wat het Nationaal Archief 'zoal in huis heeft' (7) enigszins ontkracht.

In deze publicatie wordt een drietal thema's behandeld: Nederland en water, Nederland ontsloten en Nederland ruimtelijk geordend. Het boek begint echter niet meteen met die thema's. Eerst worden 'drie vernieuwende en invloedrijke Nederlandse vormgevers en plannenmakers op het gebied van landschapsarchitectuur en stedenbouwkunde' (15) aan het woord gelaten. Aan deze drie mensen wordt onder andere gevraagd naar hun favoriete en meest gehate locaties in Nederland. Daarnaast worden de drie thema's ook met hen behandeld. Voor de geïnteresseerde lezer zijn dit drie belangwekkende bijdragen aan het boek. Pas na deze drie interviews (die in totaal 61 pagina's in beslag nemen) komen de hierboven al genoemde thema's expliciet aan de orde. Aan het begin van elk thema wordt in een inleiding een algemeen relaas over het onderwerp gegeven. Tussen de afbeeldingen staat zo nu en dan ook nog een verklarende tekst. Hierbij is het bijzonder opvallend dat er geheel geen bronnen worden vermeld voor die teksten. Ook wordt geen gebruik gemaakt van voet- of eindnoten. Van een publicatie van het Nationaal Archief had dat mijns inziens wel mogen worden verwacht. Overigens wordt van elke afbeelding wél de bewaarplaats (binnen dan wel buiten het Nationaal Archief) genoemd. Dat gebeurt echter niet aan het eind van elk thema of aan het einde van het boek. Aan het begin

van elk hoofdstuk (dat overigens staat voor één thema) wordt de collectie genoemd waaruit het beeldmateriaal afkomstig is. Een niet alledaagse keuze.

De opmaak van het boek is sowieso niet 'standaard'. Er worden verschillende lettergrootten gebruikt. Het voorwoord (van Maarten van Boven, directeur van het archief) is geschreven in 'koeienletters'. Alle inleidingen van de thema's zijn gedrukt in een kleiner lettertype, terwijl de verklarende teksten tussen de afbeeldingen in een nog kleiner lettertype staan. Op sommige pagina's staat een citaat uit een van de eerder genoemde interviews. Deze zijn weer gedrukt in een groter lettertype dan de teksten en bovendien worden die citaten in het blauw weergegeven. De hoofdstukken waarin de thema's worden behandeld, worden van elkaar gescheiden door een geheel blauwe pagina waarop in grote letters de titel van het hoofdstuk c.q. thema staat. De overgang tussen het voorwoord en de inleiding enerzijds en de interviews anderzijds, wordt weer gekenmerkt door een fel oranje blad. De scheiding tussen het laatste interview en het eerste thema bestaat ook uit zo'n oranje blad. Het moge de lezer van deze recensie duidelijk zijn dat de opmaak van het boek nogal rommelig kan overkomen. Indien het de bedoeling was om aan te geven dat niet alles aan een archief 'stoffig' is, dan is die opzet zeker geslaagd. De opmaak van het jubileumboek is absoluut niet saai.

Het belangrijkste van het boek is uiteraard de inhoud. Daar is op zich niets mis mee. De afbeeldingen vormen als het ware een reis door de tijd. Zij laten goed zien hoe het Nederlandse landschap gedurende twee eeuwen is veranderd. De verklarende teksten zijn niet diepgaand en daardoor goed toegankelijk voor de 'gemiddelde Nederlander'. Dat was ook de bedoeling. Waarom het onderwerp 'Nederland in de maak' is gekozen, wordt niet verantwoord. Dat is jammer, omdat het archief ook heel gemakkelijk andere onderwerpen had kunnen behandelen. *Nederland in de maak* is wat dat betreft niet echt origineel. Spijtig is ook dat 'het grootste archief van Nederland' (7) geen bibliografie heeft opgenomen.

M. A. de Winter

MIDDELEEUWEN EN NIEUWE GESCHIEDENIS

E. den Hartog, *De oudste kerken van Holland. Van kerstening tot 1300* (Utrecht: Uitgeverij Matrijs, 2002, 288 blz., €29,95, ISBN 90 5345 218 4).

Naar de oudste kerken van Holland is nog maar weinig onderzoek gedaan. De eerste vroeg-middeleeuwse kerken aldaar, nog toebehorend aan de abdij van Echternach, waren van hout en lieten, behalve wat paalgaten, weinig sporen na. Hoewel Elizabeth den Hartog nog een boeiend hoofdstuk wijdt aan deze vroegste geschiedenis, staan toch de tufstenen kerken in haar boek centraal.

Rond 980 werd de grafelijke houten abdijkerk te Egmond in tufsteen herbouwd, hetgeen toen heel bijzonder was. De oudste tufstenen kerken werden uit afbraakmateriaal van oude Romeinse castella opgetrokken, en sinds de elfde eeuw uit nieuwe tuf, afkomstig uit de Eifel. In Holland bevonden de kerken zich vooral op de hoger gelegen strandwallen langs de kustlijn, in West-Friesland, Wieringen en Texel, en in het latere land van Heusden en Altena. De eerste